

ارزش‌ها و رفتارهای دوستدار محیط زیست: مطالعه‌ای در پارک‌های جنگلی استان گلستان

احمد عابدی سروستانی: استادیار دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران*

وصول: ۱۳۹۲/۹/۲۹ پذیرش: ۱۳۹۳/۳/۲۲، صص ۳۴۲-۳۲۹

چکیده

یکی از موضوعات مطرح در تعامل انسان با طبیعت این پرسش است که چه ارتباطی بین ارزش‌های محیط زیستی افراد و رفتار آنان با محیط زیست وجود دارد. به همین دلیل، پژوهش حاضر با هدف تبیین ارتباط متقابل جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط زیست و رفتارهای دوستدار محیط زیست در پارک‌های جنگلی استان گلستان با روش تحقیق توصیفی و فن‌پیمایش، تعداد ۳۰۰ نفر از مراجعه‌کنندگان به پارک‌های جنگلی استان گلستان با روش نمونه‌گیری تصادفی مورد بررسی قرار گرفتند. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه انجام شد که روایی آن با مراجعه به متخصصان محیط زیست و پایایی آن با انجام یک مطالعه راه‌نما و محاسبه ضریب کرونباخ آلفا مورد تأیید قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های تحلیل واریانس، ضریب همبستگی پیرسون و آزمون تی-استودنت استفاده گردید. نتایج نشان داد که در بین مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی، جهت‌گیری ارزشی غیرانسان‌محور نسبت به محیط زیست، قوی‌تر از انسان‌محوری است و سن و جنسیت تأثیری در آن ندارد. همچنین، بین ارزش‌های غیرانسان‌محور (شامل زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری) و رفتارهای دوستدار محیط زیست یک ارتباط مثبت و معنی‌دار وجود دارد، در حالی که ارتباط معنی‌داری بین این رفتارها با انسان‌محوری وجود ندارد. با توجه به یافته‌ها پیشنهاد می‌شود برای حفاظت مؤثر از محیط زیست، جایگاه مناسبی به ارتقاء ارزش‌های غیرانسان‌محور در فرهنگ عمومی جامعه داده شود و بررسی‌های لازم پیرامون شکاف بین ارزش‌ها و رفتار افراد در قبال محیط زیست بعمل آید.

واژه‌های کلیدی: تعامل انسان با طبیعت، ارزش‌های محیط زیستی، رفتار دوستدار محیط، پارک‌های جنگلی

۱-مقدمه

رفتارهای حامی محیط زیست در افراد می‌شوند. برخی دلیل آن را در عوامل خارجی جستجو کرده‌اند و آن را به ویژگی‌های اجتماعی و وضعیت اقتصادی افراد مرتبط می‌دانند. در مقابل، برخی مانند روانشناسان، آن را به عوامل درونی مانند ارزش‌ها، باورها، نگرش، انگیزه، ادراک، دانش، صفات شخصیتی و جهان‌بینی نسبت می‌دهند (Clark et al.,

تحلیل رفتار انسان با طبیعت، یک موضوع پیچیده است. شاهدی بر این مدعا، تخریب و آلودگی روزافزون محیط زیست با وجود ۳۰۰ سند بین‌المللی در خصوص حفاظت از محیط زیست است (قاسم‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۰۷). جامعه‌شناسان برای چند دهه به این موضوع پرداخته‌اند که چه عواملی باعث بروز

رفتارهایی که به حفاظت و صیانت از محیط زیست طبیعی کمک می‌کنند (Hartig et al., 2001: 591). در مجموع می‌توان منبع اصلی تفکیک جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست را ناشی از دو جهت‌گیری ارزشی انسان‌محور و غیرانسان‌محور^۱ دانست (Oughton, 2003: 9). در این رابطه ارزش‌های اکولوژیکی می‌توانند بر حسب موضع‌گیری فرد در دو بُعد مشخص شود: یکی، بُعد زیست‌محور^۲ که بیانگر حفاظت از محیط زیست (صیانت) است و دیگری، بُعد انسان‌محور که بیانگر استفاده (بهره‌برداری) از منابع طبیعی است (Wiseman and Bogner, 2003: 787). برخی دیگر این جهت‌گیری‌های ارزشی را شامل نوع‌دوستی اجتماعی، زیست‌محوری و خودخواهی می‌دانند. در جهت‌گیری نوع‌دوستی اجتماعی، مشکلات محیط زیستی می‌توانند به دیگر انسان‌ها آسیب برسانند. در جهت‌گیری زیست‌محور، سایر شکل‌های حیات به غیر از انسان مهم هستند. در جهت‌گیری خودخواهانه، فقط انسان دارای ارزش است و رفاه و آسایش وی مد نظر قرار می‌گیرد (Kaltenborn and Bjerke, 2002: 2; Schultz and Zelezny, 1999: 255; Bjerke and Kaltenborn, 1999: 416; Stern and Dietz, 1994: 323; Stern et al., 1993: 67). در عین حال، این تقسیم‌بندی می‌تواند کامل گردد، زیرا جهان‌بینی‌های دیگر، مانند آنچه در سنت ادیان وجود دارد، مبانی ارزشی دیگری را ارائه می‌کنند. بر این اساس، می‌توان جهت‌گیری‌های ارزشی را در چهار سطح یعنی انسان‌محوری، زیست‌محوری، زیست‌بوم‌محوری و

(237: 2003). برخی نیز بر بکارگیری دیدگاه بین‌رشته‌ای و تحلیل همزمان فرآیندهای داخلی (روانشناختی) و شرایط خارجی (دموگرافیک) تأکید دارند (Guagnano et al., 1995: 700). بنابراین، عوامل مختلفی بر رابطه انسان-طبیعت و بروز رفتارهای حامی محیط زیست اثرگذارند و تحلیل این عوامل می‌تواند در سطح کلان (ساختارها) و یا خرد (فرد) انجام گیرد. برخلاف سایر متغیرهای فردی، به ارزش‌های محیط زیستی کمتر پرداخته شده است. یکی از دلایل، نوپا بودن این مبحث در رفتارشناسی محیط زیست است، به طوری که بررسی جهت‌گیری ارزشی انسان نسبت به محیط زیست به عصر حاضر مربوط می‌شود (راینسون و گارات، ۱۳۷۸: ۱۴۲) و حمایت از آن را می‌توان از دهه ۱۹۶۰ میلادی به این سو دانست (Kortenkamp and Moore, 2001: 261). ارزش‌ها می‌توانند مبنایی برای شکل‌گیری نگرش‌ها و به عنوان یک راهنما برای رفتارها باشند (Poortinga et al., 2004: 71). مطالعات نیز نشان داده‌اند که ارزش‌ها هم در تعیین نگرش‌های محیط زیستی نقش دارند (Rauwald and Moore, 2002: 711) و هم با تمایل افراد در انجام یک اقدام برای حفاظت از محیط زیست مرتبط هستند (Stern and Dietz, 1994: 67). به این ترتیب، ارزش‌های محیط زیستی می‌تواند از طریق نگرش، بر رفتار نسبت به محیط زیست تأثیر بگذارد. در این رابطه کیزر (Kaiser, 2006: 73) با شواهد تجربی نشان داد که ارزش‌های اخلاقی می‌تواند به افزایش توان توضیح علل رفتارهای محیط زیستی یاری رساند. بنابراین، الزامات ناشی از جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست می‌تواند نیروی محرک رفتارهای اکولوژیکی باشند، یعنی

¹ Non-Anthropocentric

² Biocentric

اگرچه ارزش‌ها بر رفتارهای حامی محیط زیست مؤثر هستند، اما ارزش‌ها به تنهایی تعیین‌کننده این قبیل رفتارها نمی‌باشند. به بیان دیگر، اگرچه می‌توان انتظار داشت ارزش‌های محیط زیستی مناسب به رفتارهای حامی محیط زیست بیانجامد، اما همواره چنین نیست. برای مثال، برخی مطالعات به رابطه مشخصی بین ارزش‌ها و رفتارهای محیط زیستی افراد دست نیافته‌اند و یا این ارتباط را در حد ضعیف ارزیابی کرده‌اند (Thapa, 1999; Tarrant and Cordell, 1995; Hini et al., 1995). مطالعه انجام شده درباره دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان نیز نشان داد که نگرش دوستانه نسبت به محیط زیست، الزاماً رفتار دوستانه با طبیعت را در پی ندارد، به طوری که هیچ رابطه معنی‌داری بین نگرش و رفتارهای حامی محیط زیست در بین جمعیت مورد مطالعه بدست نیامد (عابدی‌سروستانی، ۱۳۹۰: ۸۷). در توضیح علت این پدیده، برخی به متغیرهای موقعیتی اشاره می‌کنند که باعث می‌شود افراد مطابق با ارزش‌ها و نگرش‌های خویش رفتار نکنند. فردوسی‌پور و همکاران (۱۳۸۶: ۲۵۵) ضمن طرح این پرسش که چرا علی‌رغم دیدگاه‌های مثبت به محیط زیست، بسیاری افراد رفتارهای لازم در جهت حفظ محیط زیست انجام نمی‌دهند، دلیل آن را مشکل بودن رفتار مطابق با تمایلات برای حفظ محیط به ویژه در هنگامی می‌دانند که این رفتارها موجب به خطر افتادن آسایش و رفاه فرد و یا مستلزم پرداخت هزینه باشد. از طرف دیگر، افراد معمولاً ترکیبی از ارزش‌ها نسبت به محیط زیست در قالب یک نظام ارزشی دارند و رفتار محیط زیستی می‌تواند بر اساس هر یک از جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط زیست شکل

خدا‌محوری مورد بررسی قرار داد (Bryant et al., 2005: 18).

برخی مطالعات رابطه مثبت و معنی‌دار بین جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور و رفتارهای حفاظت از محیط زیست را نشان داده‌اند (Kaltenborn and Bjerke, 2002: 2). در مطالعه انجام شده در ایران یک رابطه مثبت بین جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور و رفتارهای محافظت از محیط زیست و همچنین بین جهت‌گیری ارزشی انسان‌محور و بی‌اعتنایی نسبت به محیط زیست بدست آمد (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۶۰). مطالعه انجام شده درباره بازدیدکنندگان از نیوزلند نیز نشان داد که افراد با جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور، دغدغه بیشتری نسبت به محیط زیست مناطق مورد بازدید دارند. همچنین، رفتار این افراد با گفته‌های آنان درباره نگرانی نسبت به محیط زیست، هماهنگ بوده است، به طوری که هنگام انتخاب وسایل استراحت، به سازگاری این وسایل با محیط زیست توجه می‌کنند (Fairweather et al., 2005: 91). مطالعه انجام شده در ایالت کلرادو آمریکا نشان داد که یک رابطه معنی‌دار بین جهت‌گیری ارزشی انسان‌محور و زیست‌محور و قصد انجام رفتارهای دوستدار محیط زیست در قبال مناطق حیات وحش وجود دارد (Vaske and Donnelly, 1999: 526). در مطالعه دیگر نشان داده شد که جهت‌گیری‌های ارزشی انسان‌محور و زیست‌محور می‌تواند رفتارهای هنجاری در پارک‌های جنگلی را پیش‌بینی نماید، به طوری که افراد انسان‌محور به احتمال بیشتری با راهبردهای حفاظتی پارک‌های جنگلی مخالف هستند (Vaske et al., 2001: 772).

گیرد (عابدی‌سروستانی، ۱۳۸۷: ۲۹۴). همچنین، نباید شکاف بین ارزش و عمل^۱ را فراموش کرد (Barr, 2006: 43). عواملی مانند هنجارهای اجتماعی، برداشت فرد از میزان کنترل بر رفتار، شرایط محیطی، هیجانات و عادات می‌توانند در ایجاد این شکاف دخیل باشند. در این رابطه می‌توان به نظریه عمل منطقی^۲ اشاره کرد که در آن، رفتار انسان تحت تاثیر نیت فرد قرار دارد که خود نیت نیز علاوه بر ارزش‌ها و نگرش‌ها، از هنجارهای اجتماعی و برداشت فرد از میزان کنترل بر رفتار تاثیر می‌پذیرد (Branzei et al., 2004: 1076). این در حالی است که تاثیر برخی ارزش‌ها بر رفتار، مانند انسان‌محوری، آسان‌تر صورت می‌گیرد (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۶۲). به همین دلیل، برخی مطالعات نتیجه گرفته‌اند که ارزش‌ها نمی‌توانند برای توضیح همه انواع رفتارهای زیست‌محیطی بکار رود، زیرا در این رابطه دچار محدودیت جدی می‌باشند (Poortinga et al., 2004: 70). بدین ترتیب، می‌توان این واقعیت را توضیح داد که چرا علی‌رغم قوی بودن برخی جهت‌گیری‌های ارزشی مانند زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری در بین افراد یک اجتماع، تخریب محیط زیست و آلودگی آن ادامه دارد.

مطالعات مختلفی برای شناسایی جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط زیست انجام شده است. برای مثال، مطالعه انجام شده در اسپانیا نشان داد که جهت‌گیری ارزشی به محیط زیست شامل زیست‌بوم‌محوری، انسان‌محوری و پیشرفت مادی محور است (Hernandez et al., 2000: 626). با

این وجود، مطالعات اندکی به بررسی تجربی جهت‌گیری‌های ارزشی در ایران پرداخته‌اند. برای نمونه می‌توان به مطالعه انجام شده در دانشگاه شیراز اشاره کرد که در آن، سه جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست کشف و تأیید گردید. این سه عبارتند از: انسان‌محوری، زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری (عابدی‌سروستانی، ۱۳۸۷: ۲۸۷). تکرار این مطالعه در دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان نیز به نتایج مشابه دست یافت (عابدی‌سروستانی، ۱۳۸۸: ۵۰). با توجه به اهمیت زیست‌منطقه‌گرایی در پژوهش‌های محیط زیست، این پرسش مطرح است که در کشور ما چه ارتباط متقابلی بین جهت‌گیری‌های ارزشی و رفتارهای دوستدار محیط زیست می‌تواند وجود داشته باشد؟ پژوهش حاضر برای پاسخ به این پرسش در پارک‌های جنگلی انجام شده است.

فرضیه‌های پژوهش حاضر عبارت است از:

- ۱- رفتارهای عمومی حامی محیط زیست مراجعه‌کنندگان به پارک‌های جنگلی با جهت‌گیری ارزشی آنان نسبت به محیط زیست دارای ارتباط است.
- ۲- رفتارهای محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی، با جهت‌گیری ارزشی آنان نسبت به محیط زیست دارای ارتباط است.
- ۳- رفتارهای عمومی حامی محیط زیست مراجعه‌کنندگان به پارک‌های جنگلی و رفتارهای محیط زیستی آنان در پارک‌های جنگلی با یکدیگر ارتباط دارند.

۱-۱- روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش تحقیق پیمایشی انجام شده است. جمعیت مورد مطالعه شامل مراجعه‌کنندگانی

¹ Value-Action Gap

² Reasoned Action

رفتارهای محیط زیستی از دو شاخص استفاده شد. یکی، شاخص رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و دیگری، شاخص رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی. برای بررسی رفتارهای دوستدار محیط زیست از شاخص تعدیل شده‌ای استفاده شد که در ابتدا توسط اسمیت-سباستو و دکاستا ارائه شده است (Smith-Sebasto and D'Costa, 1995) (جدول ۱). این شاخص حاوی ۱۸ گزاره است که هر یک بیانگر یک عمل یا رفتار در قبال محیط زیست است و بر یک دامنه پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت شامل هیچ وقت (با ارزش عددی ۰)، به ندرت (با ارزش عددی ۱)، بعضی اوقات (با ارزش عددی ۲)، به طور مکرر (با ارزش عددی ۳) و همیشه (با ارزش عددی ۴)، مورد سنجش قرار می‌گیرند. برای رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی از ۱۳ گزاره استفاده شد (جدول ۲) که هر یک بیانگر یک عمل یا رفتار مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی است و بر یک دامنه پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت شامل هیچ وقت، به ندرت، بعضی اوقات، به طور مکرر و همیشه، مورد سنجش قرار می‌گیرند. روایی پرسش‌نامه با مراجعه به متخصصان محیط زیست مورد تأیید قرار گرفت. میزان پایایی پرسش‌نامه با محاسبه ضریب کرانباخ آلفا بررسی گردید که میزان آن برای مقیاس جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست برابر ۰/۶۳، برای شاخص رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست برابر ۰/۷۵ و برای شاخص رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی برابر ۰/۶۵ بدست آمد. جمع‌آوری اطلاعات به صورت حضوری و با مراجعه به افراد در پارک‌های جنگلی از آذر ۱۳۹۰ تا فروردین ۱۳۹۱ انجام گردید. پس از جمع‌آوری اطلاعات،

بودند که برای گذراندن اوقات فراغت و تفریح به پارک‌های جنگلی استان گلستان آمده بودند. برای نمونه‌گیری ابتدا سه پارک جنگلی استان گلستان یعنی پارک‌های جنگلی النگدره، قُرق و دکنند برای مطالعه انتخاب شدند. دلیل این انتخاب، اهمیت بیشتر این پارک‌های جنگلی از نظر مسئول اداره جنگلداری اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان بود. از آنجا که آمار دقیقی از جمعیت بازدیدکننده از پارک‌های جنگلی یاد شده وجود نداشت، این میزان در ایام مختلف سال حدود هزار تا دو هزار نفر و به طور متوسط ۱۵۰۰ نفر تخمین زده شد. سپس با کمک جدول کرجسی-مورگان، تعداد نمونه ۳۰۰ نفر برآورد گردید که با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده، در هر کدام از پارک‌های جنگلی تعداد صد نفر از مراجعه‌کنندگان و در مجموع سیصد نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در این انتخاب سعی گردید تا یک نسبت متعادل بین زنان و مردان و همچنین افراد ساکن منطقه و مسافران رعایت گردد. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از یک پرسشنامه انجام گردید که بر اساس یک مقیاس از جهت‌گیری ارزشی و دو شاخص از رفتارهای محیط‌زیستی تنظیم شده بود. مقیاس جهت‌گیری ارزشی که توسط عابدی سروسستانی و شاه‌ولی (۱۳۹۱) ارائه شده است، دارای سه بُعد انسان‌محوری، زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری می‌باشد و در مجموع توسط ۱۹ گزاره (آیتم) مورد سنجش قرار می‌گیرد که هر کدام بر یک دامنه پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت شامل کاملاً موافق (با ارزش عددی ۴)، موافق (با ارزش عددی ۳)، بی‌نظر (با ارزش عددی ۲)، مخالف (با ارزش عددی ۱) و کاملاً مخالف (با ارزش عددی ۰) قرار دارند. برای بررسی

داده‌ها با نرم‌افزار آماری SPSS مورد تجزیه قرار گرفتند. برای تحلیل داده‌ها از آماره‌های میانگین، فراوانی، درصد و همچنین آزمون‌های تحلیل واریانس،

ضریب همبستگی و آزمون تی-استودنت استفاده گردید.

جدول ۱- گزاره‌های شاخص رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست

۱- استفاده از وسایل نقلیه عمومی برای رفتن به محل کار یا تحصیل	۱۱- استفاده از شوینده‌های شیمیایی (مانند پودر رختشویی) در آبهای جاری
۲- پرداخت کمک مالی به یک سازمان حامی محیط زیست	۱۲- استفاده کمتر از پاکت‌های پلاستیکی در هنگام خرید کالا
۳- تذکر به دوستان یا سایر افراد در رعایت مسایل محیط زیستی	۱۳- استفاده مجدد از بطری‌های شیشه‌ای و قوطی‌های فلزی
۴- شرکت در جلسات و گردهمایی‌های مرتبط با محیط زیست	۱۴- اقدام برای اشتراک یک مجله مرتبط با محیط زیست
۵- نگهداری از زباله‌ها به تفکیک مواد بازیافتنی از مواد غیر بازیافتنی	۱۵- پرداخت پول برای عضویت در یک سازمان یا انجمن محیط زیستی
۶- خواندن کتاب یا مجلات مرتبط با محیط زیست	۱۶- خواندن برچسب کالاها برای اطمینان از سازگاری با محیط زیست
۷- شرکت در برنامه‌های پاکسازی محیط زیست (مثل جمع‌آوری زباله)	۱۷- نخریدن کالای یک شرکت به دلیل رعایت نکردن مسایل محیط‌زیستی
۸- انجام بحث و گفتگو با دیگران درباره مسایل محیط زیستی	۱۸- استفاده مجدد از کاغذ، روزنامه یا مجلات باطله
۹- ادامه ندادن به مصرف یک کالای خاص به دلایل محیط زیستی	۱۹- نوشتن نامه به یک مدیر یا مسئول برای بیان مسایل محیط زیستی
۱۰- تماشای برنامه‌های تلویزیونی مرتبط با محیط زیست	۲۰- رها کردن زباله‌های پلاستیکی یا قوطی‌های فلزی در طبیعت

جدول ۲- گزاره‌های شاخص رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی*

۱- جمع‌آوری زباله‌های بجا مانده از دیگران در پارک جنگلی	۸- مصرف بیش از اندازه آب در پارک جنگلی
۲- توصیه به سایرین در قطع نکردن درختان در پارک جنگلی	۹- تمیز نگه داشتن محل دستشویی‌ها و آبخوری‌ها در پارک جنگلی
۳- توصیه به دیگران در آتش روشن نکردن در پارک جنگلی	۱۰- آوردن حیوانات خانگی به پارک جنگلی
۴- خاموش کردن آتش بجا مانده از دیگران در پارک جنگلی	۱۱- نوشتن یک نامه به مسئولان برای اداره بهتر پارک جنگلی
۵- ریختن پسمانده غذا در پارک جنگلی	۱۲- پرس و جو برای دانستن مشخصات و ویژگی‌های پارک جنگلی
۶- رها کردن زباله در سطح پارک جنگلی	۱۳- بلند کردن صدای ضبط صوت یا صدای رادیو در پارک جنگلی
۷- کندن بوته‌ها در پارک جنگلی	

*در پرسش‌نامه، نام پارک جنگلی مورد مطالعه در گزاره قید شده است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌ها نشان می‌دهد، نیمی از افراد مورد مطالعه زن و مابقی مرد می‌باشند. میانگین سنی پاسخگویان ۳۱/۶ سال است. میزان سن ۷۴/۸ درصد از افراد بین ۱۸ تا ۳۵، ۲۲/۹ درصد بین ۳۶ تا ۵۵ و ۱/۶ درصد بیش از ۵۵ سال می‌باشند. سن ۰/۷ درصد از افراد نیز نامشخص بوده است. حداقل سطح تحصیلات افراد مورد مطالعه در حد ششم ابتدایی و حداکثر در سطح

دکترای تخصصی بوده است. در مجموع، ۶/۳ درصد از افراد مورد مطالعه دارای تحصیلات زیر دیپلم، ۳۷/۳ درصد دیپلم و ۵۶/۳ درصد بالاتر از دیپلم بوده است. میانگین سطح تحصیلات برابر ۱۳/۹ سال و با انحراف معیار ۲/۴ می‌باشد. همچنین، ۲۰/۳ درصد از افراد مجرد و ۷۹/۷ درصد متأهل می‌باشند.

با توجه به پراکندگی پاسخ افراد مورد مطالعه می‌توان گفت از بین گزاره‌های مورد استفاده در سنجش

ترکیب خطی غیروزن‌دار^۱ استفاده شد. برای این کار، میانگین هر یک از ابعاد بر تعداد گزاره‌های هر بُعد تقسیم می‌شود و بدین ترتیب، میانگین امتیاز هر بُعد را می‌توان در یک مقیاس مورد مقایسه قرار داد که برای سنجش گزاره‌ها به کار رفته‌اند (یعنی بر یک پیوستار از ۰ تا ۴). بر این اساس، بُعد خدامحوری در اولویت اول و بُعد انسان‌محوری در اولویت آخر جای می‌گیرد (جدول ۴). با این وجود این پرسش مطرح می‌باشد که آیا تفاوتی بین افراد از نظر سن، جنسیت، سطح تحصیلات و وضعیت تأهل در این رابطه وجود دارد؟

جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست، گزاره شماره ۲ بیشترین پاسخ‌های مثبت (موافق و کاملاً موافق) (۹۸/۷ درصد) و گزاره شماره ۱۵ بیشترین پاسخ‌های منفی (مخالف و کاملاً مخالف) (۶۵/۳ درصد) را از سوی پاسخگویان کسب کرده‌اند. در مجموع و با توجه به میانگین هر یک از گزاره‌ها، گزاره «طبیعت امانت الهی است» در اولویت اول و گزاره «هنگامی باید محیط زیست را حفظ کرد که منافع اقتصادی این کار بیش از هزینه‌هایش باشد» در اولویت آخر جای می‌گیرد (جدول ۳). به منظور بررسی بیشتر، سه بُعد این مقیاس مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور، جمع‌عددی نمرات گزاره‌های هر بُعد محاسبه و به عنوان امتیاز آن بُعد در نظر گرفته شد. نتایج نشان می‌دهد، میانگین امتیاز ابعاد انسان‌محوری، زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری به ترتیب برابر ۱۲/۴۸، ۱۹/۲۱ و ۲۰/۹۲ به دست آمد. دیدگاه انسان‌محوری مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی مورد مطالعه، کمتر از میانگین ممکن (۱۴) می‌باشد و در حد متوسط رو به پایین قابل ارزیابی است. دیدگاه زیست‌بوم‌محوری، بیشتر از میانگین ممکن (۱۲) می‌باشد و کمی نزدیک به حداکثر امتیاز ممکنه (۲۴) می‌باشد. بنابراین، در حد خوب رو به بالا قابل ارزیابی است. دیدگاه خدامحوری نیز بیشتر از میانگین ممکن (۱۲) و کمی نزدیک به حداکثر امتیاز ممکنه (۲۴) می‌باشد. بنابراین، در حد خوب رو به بالا قابل ارزیابی است. از آنجا که تعداد گزاره‌های مورد استفاده برای سنجش این ابعاد با یکدیگر برابر نیستند، برای قابل مقایسه کردن میانگین‌های به دست آمده، از

¹ Unweighted Linear Combination

جدول ۳- میانگین، انحراف استاندارد و اولویت گزاره‌های مقیاس جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست

اولویت	انحراف استاندارد	میانگین*	گزاره‌ها	رتبه
۱۹	۱/۲۲	۱/۴۴	هنگامی باید محیط زیست را حفظ کرد که منافع اقتصادی این کار بیش از هزینه‌هایش باشد	۱
۸	۰/۵۰	۳/۲۸	طبیعت و اجزای آن مخلوق خداوند هستند، لذا باید آنها را محترم شمرد	۲
۵	۰/۸۲	۳/۳۱	آموزه‌های دینی به بهترین وجه می‌توانند رابطه انسان با طبیعت را مشخص کنند	۳
۲	۰/۶۰	۳/۶۸	باید از سوراخ شدن لایه ازن جلوگیری شود زیرا حیات موجودات زنده را به خطر می‌اندازد	۴
۱۶	۱/۴۷	۱/۷۶	برای جذب گردشگران خارجی و داخلی لازم است در مناطق جنگلی ساخت و ساز انجام گیرد	۵
۱	۰/۴۹	۳/۷۷	طبیعت امانت الهی است	۶
۹	۰/۷۷	۳/۲۷	فناوری، شهرنشینی و مصرف‌گرایی باعث بحران‌های محیط زیستی شده‌اند	۷
۱۴	۱/۱۴	۱/۹۹	ساخت سموم دفع‌آفات گیاهی از بهترین اقدامات بوده است که پیشرفت بدون آنها امکان‌پذیر نبود	۸
۱۳	۱/۱۸	۲/۳۱	ایجاد سد برای تولید برق مهمتر از به زیر آب رفتن برخی زمین‌ها است	۹
۱۲	۱/۰۳	۲/۶۷	منابع انرژی‌های نوین مانند خورشید و باد می‌توانند نیازهای اساسی جوامع فعلی را برطرف کنند	۱۰
۱۷	۱/۲۰	۱/۷۱	اگر با مشکل اقتصادی روبرو شویم، ناچاریم از منابع طبیعی بهره‌برداری بیشتری کنیم	۱۱
۱۰	۰/۹۸	۳/۱۴	عمران و آباد کردن زمین یک فریضه الهی است	۱۲
۷	۰/۸۰	۳/۲۹	برای حفظ محیط زیست، الگوی مصرف باید تغییر کند	۱۳
۱۵	۱/۳۰	۱/۸۰	آلودگی‌های محیط زیستی، بهایی است که برای رفاه خود باید بپردازیم	۱۴
۱۸	۱/۱۸	۱/۴۵	ضرورت تمیز نگه داشتن رودخانه‌ها و دریاچه‌ها برای آن است که مردم بتوانند در آنها به شنا و ورزش بپردازند	۱۵
۳	۰/۶۵	۳/۵۹	استفاده نادرست از طبیعت، خیانت در امانت الهی است	۱۶
۶	۰/۶۵	۳/۳۰	برای هماهنگ کردن زندگی خود با طبیعت از هماهنگ بودن حیوانات با طبیعت، درس‌های زیادی می‌توان گرفت	۱۷
۴	۰/۷۶	۳/۳۷	حفاظت از موجودات خواست خداوند است	۱۸
۱۱	۰/۹۷	۲/۹۸	بلاایای طبیعی از قوانین حاکم بر طبیعت پیروی می‌کنند	۱۹

* دامنه میانگین بین ۰ تا ۴ می‌باشد

دیدگاه زیست‌بوم‌محوری آنان نیز افزایش می‌یابد و بالعکس. نتایج آزمون تی-استیودنت نیز نشان داد بین مردان و زنان و همچنین بین افراد مجرد و متأهل از نظر سه بُعد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۶). نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه برای مقایسه سه گروه با تحصیلات زیر دیپلم، دیپلم و بالاتر از دیپلم، بیانگر

نتایج محاسبه ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد بین سن و ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست، همبستگی معنی‌دار وجود ندارد (جدول ۵). اما جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محوری با خدامحوری دارای همبستگی مثبت و معنی‌دار است. این یافته نشان می‌دهد که این دو دیدگاه رابطه مستقیم با هم دارند و با تقویت دیدگاه خدامحوری افراد،

ترتیب، رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی مورد مطالعه، کمتر از میانگین ممکن (۴۰) می‌باشد و در حد ضعیف قابل ارزیابی است.

جمع عددی نمرات گزاره‌های شاخص رفتارهای محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی نیز به عنوان امتیاز این شاخص محاسبه گردید. بدین منظور و برای بررسی دقیق‌تر، ابتدا افرادی که در زمان انجام تحقیق برای اولین بار به پارک جنگلی آمده بودند (۲۲ درصد)، از تحلیل‌ها کنار گذاشته شدند. سپس، پاسخ‌های داده شده به برخی گزاره‌های این شاخص (یعنی گزاره‌های ۲، ۳، ۴، ۶، ۱۰، ۱۳) به نحوی جهت‌دهی شدند که در راستای مابقی گزاره‌ها باشند. به این ترتیب، نمره گزینه‌های «هیچ‌وقت» به «همیشه» و «به‌ندرت» به «به‌طور مکرر» و بالعکس تغییر یافتند و جمع عددی نمرات گزاره‌ها به عنوان امتیاز این شاخص در نظر گرفته شد. میانگین این امتیاز برابر ۳۳/۸۵ و با انحراف استاندارد ۶/۰۰ به دست آمد. بدین ترتیب، رفتارهای مناسب محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی مورد مطالعه، بالاتر از میانگین ممکن (۲۶) می‌باشد و در حد متوسط رو به بالا قابل ارزیابی است.

این است که فقط دو گروه با تحصیلات دیپلم و گروه با تحصیلات بالاتر از دیپلم از نظر بُعد انسان‌محوری با یکدیگر تفاوت معنی‌دار دارند، به طوری که افراد دارای دیپلم، از دیدگاه انسان‌محوری بیشتری نسبت به افراد دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم برخوردارند (جدول ۷).

همان‌طور که بیان شد، دو نوع رفتارهای دوستدار محیط زیست در تحقیق حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. یکی، رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و دیگری رفتارهای محیط زیستی که مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی از خود نشان می‌دهند. جمع عددی نمرات گزاره‌های شاخص رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست مراجعه‌کنندگان به عنوان امتیاز این شاخص محاسبه گردید. ابتدا پاسخ‌های داده شده به برخی گزاره‌های این شاخص (یعنی گزاره‌های ۱۱ و ۲۰) به نحوی جهت‌دهی شدند که در راستای مابقی گزاره‌ها باشند. به این ترتیب، نمره گزینه‌های «هیچ‌وقت» به «همیشه» و «به‌ندرت» به «به‌طور مکرر» و بالعکس تغییر یافتند و جمع عددی نمرات گزاره‌ها به عنوان امتیاز این شاخص در نظر گرفته شد. میانگین این امتیاز برابر ۳۳/۷۹ و با انحراف استاندارد ۹/۲۵ به دست آمد. بدین

جدول ۴- ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست

اولویت	انحراف استاندارد	ترکیب خطی غیروزن‌دار*	ابعاد
۳	۰/۷۱۳	۱/۷۸	انسان‌محوری (گزاره‌های شماره ۱، ۵، ۸، ۹، ۱۱، ۱۴، ۱۵)
۲	۰/۴۳۱	۳/۲۰	زیست‌بوم‌محوری (گزاره‌های ۴، ۷، ۱۰، ۱۳، ۱۷، ۱۹)
۱	۰/۴۴۸	۳/۴۸	خدمات‌محوری (گزاره‌های ۲، ۳، ۶، ۱۲، ۱۶، ۱۸)

* دامنه بین ۰ تا ۴ می‌باشد

جدول ۵- ماتریس همبستگی سن و ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست

متغیرها	سن	انسان محوری	زیست‌بوم محوری	خدای محوری
سن	-			
انسان محوری	-۰/۰۱۳	-		
زیست‌بوم محوری	۰/۰۷۳	۰/۰۱۳	-	
خدای محوری	۰/۰۴۳	-۰/۰۳۴	۰/۴۹۳**	-

** معنی‌داری در سطح یک درصد

پارک‌های جنگلی، یک رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. اگرچه این ارتباط یک ارتباط قوی نیست، اما نشان می‌دهد با افزایش این دیدگاه‌ها می‌توان انتظار داشت رفتارهای مناسب محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی نیز افزایش یابد. اما بین دیدگاه انسان محوری و رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی، ارتباطی وجود ندارد (جدول ۸). در عین حال، ضریب همبستگی پیرسون نشان داد بین رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی یک ارتباط مثبت و معنی‌دار در حد مطلوب وجود دارد ($T=۰/۴۵$ ، $p=۰/۰۰۰$). بدین ترتیب می‌توان انتظار داشت افرادی که رفتارهای دوستدار محیط زیست بهتری دارند، در پارک‌های جنگلی نیز رفتارهای محیط زیستی بهتری از خود نشان دهند و بالعکس.

برای بررسی رابطه بین جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست، رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در پارک‌های جنگلی، اقدام به محاسبه ضریب همبستگی پیرسون بین آنها گردید. نتایج نشان می‌دهد بین رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و زیست‌بوم محوری یک همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود دارد. اگرچه این همبستگی قوی نیست، اما نشان می‌دهد با افزایش دیدگاه زیست‌بوم محوری می‌توان انتظار داشت که رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی ارتقاء یابد. بین دیدگاه انسان محوری و همچنین خدای محوری با رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست، هیچ‌گونه همبستگی معنی‌داری به دست نیامد. در مقابل، بین دیدگاه زیست‌بوم محوری و دیدگاه خدای محوری با رفتارهای مناسب محیط زیستی مراجعه‌کنندگان در

جدول ۶- مقایسه ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست در بین پاسخگویان

2-Tail. P.	آماره T	پاسخگویان (میانگین)		ابعاد
		مرد	زن	
۰/۷۶۴	۰/۳۰	۱۲/۵۷	۱۲/۴	انسان محوری
		متأهل	مجرد	
۰/۱۰۶	۱/۶۲	۱۲/۲۵	۱۳/۴۰	
		مرد	زن	
۰/۷۲۱	۰/۳۶	۱۹/۲۶	۱۹/۱۶	زیست‌بوم محوری

۰/۴۰۶	۰/۸۳	متأهل	مجرد	
		۱۹/۲۷	۱۸/۹۶	
۰/۲۳۸	۱/۱۸	مرد	زن	خدا محوری
		۲۰/۷۴	۲۱/۱۰	
۰/۱۰۶	۱/۶۲	متأهل	مجرد	
		۲۱/۰۵	۲۰/۴۲	

جدول ۷- مقایسه گروه‌های مختلف تحصیلی نسبت به ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست

P.	F	گروه‌های تحصیلی			متغیر
		بالاتر از دیپلم	دیپلم	زیر دیپلم	
۰/۰۰۵۵	۵/۲۹	۱۱/۶۸ ^{ac}	۱۳/۶۲ ^{ab}	۱۲/۸۹ ^a	میانگین انسان‌محوری
۰/۰۶۳۱	۲/۷۸	۱۹/۱۴	۱۹/۵۱	۱۸/۰۵	میانگین زیست‌بوم‌محوری
۰/۶۴۷	۰/۴۳۴	۲۰/۸۸	۲۱/۰۶	۲۰/۴۷	میانگین خدا محوری

جدول ۸- همبستگی ابعاد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی**

متغیرها	رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست	رفتارهای محیط زیستی در پارک‌های جنگلی
انسان‌محوری	-۰/۰۳۱	۰/۰۴۵
زیست‌بوم‌محوری	۰/۱۰۸*	۰/۱۲*
خدا محوری	۰/۰۶۱	۰/۱۶*

* معنی‌داری در سطح پنج درصد

** برای افرادی که برای بار دوم به بعد به پارک جنگلی آمده‌اند

نتیجه‌گیری

همکاران، ۱۳۹۱: ۶۵)، به نظر می‌رسد مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی از این نظر در وضعیت مناسبی قرار دارند. اما باید توجه داشت که کم‌وزن بودن ارزش‌های انسان‌محور در بین جمعیت مورد مطالعه، دلیل کافی برای بروز رفتارهای دوستدار محیط زیست در بین آنان نیست. در واقع، رفتار محیط زیستی می‌تواند بر اساس هر یک از جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط زیست شکل گیرد (عابدی‌سروستانی، ۱۳۸۷: ۲۹۴). بنابراین، شکاف بین ارزش‌ها و عمل افراد را نباید از نظر دور داشت. اگرچه نمی‌توان فردی با یک جهت‌گیری ارزشی خالص نسبت به محیط زیست را پیدا کرد، اما تأثیر برخی جهت‌گیری‌های ارزشی بر

مطالعه حاضر نشان داد جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست در بین مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی در بُعد خدا محوری، قوی‌تر از زیست‌بوم‌محوری و انسان‌محوری است. همچنین، انسان‌محوری، ضعیف‌ترین جهت‌گیری ارزشی نسبت به محیط زیست می‌باشد. این بدین معنی است که مراجعه‌کنندگان پارک‌های جنگلی، وزن بیشتری به ارزش‌های خدا محور می‌دهند و ارزش‌های انسان‌محور نزد آنان در پایین‌ترین رتبه جای دارد. با توجه به اهمیت و تأثیر مستقیم ارزش‌های انسان‌محور در تخریب محیط زیست (عابدی‌سروستانی و

عمومی دوستدار محیط زیست ارتباط نداشته باشد، اما افراد از این ارزش‌ها در هنگام رفتار با یک محیط زیست مشخص استفاده می‌کنند و یا این احتمال وجود دارد که یک محیط زیست مشخص، شرایط رفتار مطابق با این ارزش‌ها را فراهم آورد. علاوه بر این، ارتباط مثبت و همبستگی مطلوب بین ارزش‌های خدامحور و زیست‌بوم‌محور، این احتمال را تقویت می‌کند که تأثیر ارزش‌های خدامحور بر رفتارهای مناسب محیط زیستی، از طریق تقویت ارزش‌های زیست‌بوم‌محور باشد. علاوه بر این، یافته‌ها نشان داد که رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست بازدیدکنندگان پارک‌های جنگلی در مقایسه با رفتارهای محیط زیستی آنان در پارک‌های جنگلی، ضعیف‌تر است. این موضوع نشان می‌دهد که رفتار محیط زیستی افراد در پارک‌های جنگلی بهتر از رفتار آنان در موقعیت‌های دیگر است. لذا پیشنهاد می‌شود ضمن انجام تمهیدات لازم به منظور ارتقاء رفتارهای عمومی حامی محیط زیست، جایگاه ویژه‌ای به ارزش‌های غیرانسان‌محور در آموزش‌های عمومی محیط زیست داده شود تا از این طریق رفتارهای دوستدار محیط زیست بهبود یابد. همچنین، به دلیل این که معمولاً بین ارزش‌ها و رفتارهای محیط زیستی افراد شکاف وجود دارد، پیشنهاد می‌شود برای روشن شدن فرآیند تأثیر جهت‌گیری‌های ارزشی بر رفتارهای دوستدار محیط زیست، پژوهش‌های لازم با در نظر گرفتن عوامل موقعیتی مانند تعلق مکانی و هنجارهای اجتماعی در بین جمعیت‌های مختلف انجام شود. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود با راه‌اندازی انجمن‌ها و سازمان‌های غیر دولتی در زمینه پارک‌های جنگلی و تشویق افراد به عضویت و فعالیت در این اجتماعات، رفتارهای حامی محیط زیست ارتقاء داده شود، زیرا

رفتار (مانند انسان‌محوری) آسان‌تر صورت می‌گیرد (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۶۲). از علل آن می‌توان به شرایط موقعیتی اشاره کرد. برای مثال، یک فرد ممکن است علی‌رغم داشتن جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور قوی، به این دلیل از اتوبوس همگانی بجای ماشین شخصی استفاده نکند که این کار هزینه بیشتری از نظر زمان داشته باشد (Bamberg et al., 1999: 6). با این وجود، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد رفتارهای دوستدار محیط زیست با بُعد انسان‌محوری در ارتباط نیستند. به بیان دیگر، رفتارهای دوستدار محیط زیست مستقل از دیدگاه انسان‌محوری می‌باشد. این یافته تأییدی بر اهمیت دوری از ارزش‌های انسان‌محور در بروز رفتارهای دوستدار محیط زیست است، به ویژه این که هم رفتارهای عمومی دوستدار محیط زیست و هم رفتارهای محیط زیستی مناسب در پارک‌های جنگلی با بُعد زیست‌بوم‌محوری در ارتباط مستقیم هستند که خود بیانگر اهمیت ارزش‌های غیرانسان‌محور در تعامل مناسب با محیط زیست طبیعی است. این یافته با نتایج مطالعات قبلی در این مورد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور و رفتارهای حفاظت از محیط زیست وجود دارد (برای مثال 2: Kaltenborn and Bjerke, 2002)، هماهنگ است. از طرف دیگر، بُعد خدامحور فقط با رفتارهای محیط زیستی مناسب در پارک‌های جنگلی دارای ارتباط مستقیم است، اما این بُعد با رفتارهای دوستدار محیط زیست ارتباطی ندارد. با توجه به این یافته به نظر می‌رسد، بُعد خدامحور با آن رفتارهای مناسب محیط زیستی در ارتباط باشد که افراد در ارتباط با یک مکان مشخص آن را انجام می‌دهند. به بیان دیگر، اگرچه ممکن است ارزش‌های خدامحور با رفتارهای

منابع

- رابینسون د، کریس گارات، (۱۳۷۸)، اخلاق: قدم اول، ترجمه: علی‌اکبر عبدالآبادی، تهران، شیرازه.
- عابدی‌سروستانی (۱۳۹۰)، واکاوی نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی: مطالعه‌ای درباره دانشجویان کارشناسی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، جلد ۷، شماره ۲، ص ۹۱-۷۷.
- عابدی‌سروستانی احمد، منصور شاه‌ولی، سیدمصطفی محقق‌داماد، (۱۳۹۱)، مبانی و رهیافت‌های اخلاق زیست محیطی، تهران، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.
- عابدی‌سروستانی، احمد، (۱۳۸۸)، بررسی دیدگاه‌های اخلاق زیست محیطی دانشجویان و استادان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گزارش طرح پژوهشی، (نشریه تحقیقاتی شماره ۲۰۴-۳-۸۸)، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، معاونت پژوهشی و فناوری.
- عابدی‌سروستانی، احمد، (۱۳۸۷)، تبیین نظریه اخلاق زیست محیطی دانشجویان و استادان دانشگاه شیراز، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه شیراز، بخش ترویج و آموزش کشاورزی.
- عابدی‌سروستانی، احمد و منصور شاه‌ولی، (۱۳۹۱)، تعامل انسان با طبیعت: یک واکاوی هنجاری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دوره ۲۷، شماره ۱۰۷، ص ۳۳-۱.
- فردوسی سیما؛ شهرناز مرتضوی، و نعیمه رضوانی، (۱۳۸۶)، رابطه بین دانش زیست‌محیطی و رفتارهای محافظت از محیط، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳، ص ۲۶۶-۲۵۳.

قرار گرفتن فرد در گروه به دلیل تأثیر جمع بر فرد می‌تواند به شکل‌گیری نگرش و رفتار در افراد کمک نماید. همچنین، جوامع محلی محدوده‌های جغرافیایی پارک‌های جنگلی می‌توانند با تشویق افراد برای فعالیت داوطلبانه به عنوان راهنمای محلی، اطلاعات و آگاهی‌های لازم درباره پارک‌های جنگلی را در اختیار بازدیدکنندگان قرار دهند و ضمن بیان نکات مهم، آنان را به رعایت مقررات زیست محیطی پارک‌های جنگلی تشویق کنند. علاوه بر این، نصب تابلوهای راهنما و اطلاع‌رسانی درباره گونه‌های گیاهی و جانوری و همچنین جاذبه‌ها و مخاطرات طبیعی پارک‌های جنگلی می‌تواند به تشویق افراد برای انجام رفتارهای حامی محیط زیست کمک نماید. در نهایت، سازمان‌ها و متولیان مدیریت پارک‌های جنگلی می‌توانند از طریق رسانه‌های گروهی مانند رادیو و تلویزیون به ارائه برنامه‌های مناسب در راستای فرهنگ‌سازی حفاظت از مناطق جنگلی اقدام نمایند. در نهایت، باید به این نکته توجه شود که مسایل و مشکلات زیست‌محیطی زیاد هستند و رفتار نامناسب با طبیعت در بسیاری مناطق وجود دارد. علی‌رغم تلاش‌های انجام شده، باقی بودن این مسایل نشان می‌دهد که حل آنها ساده نیست و برای رسیدن به نتیجه مطلوب لازم است که آحاد مردم با احساس مسئولیت، سعی کنند رفتارهای سازگار با محیط زیست را در زندگی خود رعایت نمایند.

تشکر و قدردانی

اعتبار مالی این پژوهش توسط معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان تأمین شده است.

- Kortenkamp, K.V and C.F. Moore, (2001) Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 261-272.
- Oughton, D. (2003). Protection of the environment from ionizing radiation: Ethical issues. *Journal of Environmental Radioactivity*, 66, 3-18.
- Poortinga, W., L. Steg and C. Vlek (2004). Values, environmental concern, and environmental behavior: A study into household energy use. *Environment and Behavior*, 36(1), 70-93.
- Rauwald, K.S. and C.F. Moore (2002). Environmental attitudes as predictors of policy support across three countries. *Environment and Behavior*, 34(6), 709-739.
- Schultz, P.W. and L. Zelezny (1999). Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 255-265.
- Smith-Sebasto, N.J. and A. D'Costa (1995). Designing a Likert type scale to predict environmentally responsible behavior in undergraduate students: A multistep process. *Journal of Environmental Education*, 27(1), 14-20.
- Stern, P.C. and T. Dietz (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50(3), 65-84.
- Stern, P.C., T. Dietz and L. Kalof (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behavior*, 25(3), 322-348.
- Vaske, J.J., D.R. Williams and S. Jonker (2001). Demographic influences on environmental value orientations and normative beliefs about national forest management. *Society and Natural Resources*, 14, 761-776.
- Vaske, J.J. and M.P. Donnelly (1999). A value-attitude-behavior model predicting wildland preservation voting intentions. *Society and Natural Resources*, 12, 523-537.
- Wiseman, M., and F.X. Bogner (2003). A higher-order model of ecological values and its relationship to personality. *Personality and Individual Differences*, 34, 783-794.
- قاسم‌زاده، سیدروح‌اله، (۱۳۸۶). بررسی ابعاد حقوق محیط زیست با تاکید بر جنبه‌های پیشگیری از آلودگی محیط زیست. فصلنامه علامه، شماره ۱۵، ص ۱۰۷-۱۳۴.
- Bamberg, S., S.M. Kuhnel and P. Schmidt (1999). The impact of general attitude on decisions: A farming approach. *Rationality and Society*, 11(1), 5-25.
- Barr, S. (2006). Environmental action in the home: Investigating the 'value-action' gap. *Geography*, 91(1), 43-54.
- Bjerke, T. and B.P. Kaltenborn (1999). The relationship of ecocentric and anthropocentric motives to attitudes towards large carnivores. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 415-421.
- Branzei, O., T.J. Ursacki-Bryant, I. Vertinsky, and W. Zhang (2004). The formation of green strategies in Chinese firms: Matching corporate environmental responses and individual principles. *Strategic Management Journal*, 25, 1075-1095.
- Bryant, J., L.B. La Velle and J. Searle (2005). *Introduction to Bioethics*. Chichester, John Wiley & Sons.
- Fairweather, J.R., C. Maslin and D.G. Simmons (2005). Environmental values and response to ecolables among international visitors to New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(1), 82-98.
- Hartig, T., F.G. Kaiser and P.A. Bowler (2000). Psychological restoration in nature as positive motivation for ecological behavior. *Environment and behavior*, 33(4), 590-607.
- Hernandez, B., E. Suarez, J. Martinez-Torvisco and S. Hess (2000) The study of environmental beliefs by facet analysis, research in the Canary Islands, Spain. *Environment and Behavior*, 32(5), 612-636.
- Kaiser, F.G. (2006). A moral extension of the theory of planned behavior: Norms and anticipated feelings of regret in conservationism. *Personality and Individual Differences*, 41, 71-81.
- Kaltenborn, B.P. and T. Bjerke (2002). Association between environmental value orientations and landscape preference. *Landscape and Urban Planning*, 59, 1-11.